

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ / СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 364.4:378.04]:001.8

DOI <https://doi.org/10.12958/3083-6514-2025-2-164-173>

Мороз Володимир Петрович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

moroz74@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1703-0372>

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціальна підтримка є фундаментальною категорією соціології, педагогіки, що охоплює комплекс заходів, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя, сприяння соціальній адаптації та розвитку особистості в умовах суспільних викликів. Вона виконує стабілізаційну функцію, компенсуючи негативні наслідки економічних, соціальних, політичних чи індивідуальних кризових ситуацій. Основним принципом соціальної підтримки є надання допомоги особам або групам, які опинилися в несприятливих життєвих умовах і не можуть самостійно подолати наявні труднощі. Це поняття тісно пов'язане із забезпеченням соціальної справедливості й реалізацією прав людини, адже воно відображає прагнення суспільства до створення рівних можливостей для всіх його членів.

Питанню соціальної підтримки вразливих категорій присвячено студії вітчизняних учених: О. Караман, С. Коношенка, С. Омельченко, Л. Петришин, А. Рижанової, С. Савченка, Т. Семигіної, В. Степаненко, О. Смолевої, І. Трубавіної, В. Хмелько, І. Храпко, Ю. Чернецької, О. Шабунової, Я. Юрків та ін. – і зарубіжних науковців: P. Day, A. Elmer, A. Tasse.

Метою розвідки є комплексний аналіз феномена соціальної підтримки вразливих категорій студентів, включаючи теоретико-методологічні засади, наявні гіпотези та ключові чинники, що впливають на її ефективність як предмета наукового дослідження.

Феномен соціальної підтримки як суспільного явища має глибоке історичне коріння, що сягає найдавніших форм людської солідарності й взаємодопомоги. Упродовж століть суспільства розвивали механізми підтримки тих, хто опинявся в складних життєвих обставинах, створюючи передумови для сучасних систем соціального захисту. І якщо на ранніх етапах історії така підтримка мала переважно релігійний або родоплемінний характер, то з розвитком державних інституцій і суспільних відносин вона набувала все більш системного вигляду. Таким чином, соціальна підтримка як окреме явище почала формуватися разом з усвідомленням колективної відповідальності за добробут громади й забезпечення базових соціальних прав.

У первісних суспільствах соціальна підтримка базувалася на принципах взаємної допомоги та колективного виживання. За С. Смирновим, «первісна (родова) община – основна соціально-економічна одиниця первісного суспільства, являла собою локалізований, автономно існуючий вироб. колектив, котрий забезпечував усіх своїх членів матеріальними засобами до життя» (Смирнов, 2025).

Архаїчні уявлення про соціальну підтримку значною мірою ґрунтувалися на моральних нормах і релігійних віруваннях, які регулювали зобов'язання членів громади. Відносини взаємодопомоги закріплювалися через традиції, що передавалися з покоління в покоління, а також через сакральні уявлення про обов'язок турботи про ближнього. Одні вчені пояснюють виникнення таких форм підтримки біологічними інстинктами виживання, тоді як інші пов'язують це із соціально-економічними процесами формування суспільних структур (Кравченко, Матрос, 2017).

Крім того, фактор зовнішніх загроз, таких як війни, міжплеменні конфлікти й боротьба за ресурси, також сприяв посиленню внутрішньої солідарності. Виживання громади значною мірою залежало від колективної взаємодії, що робило соціальну підтримку не просто актом милосердя, а стратегічним елементом суспільного укладу. У тих громадах, які займалися землеробством і скотарством, соціальна підтримка поступово набувала більш стабільних форм, оскільки виникала можливість накопичення ресурсів і їх планового розподілу. Кожен член племені або роду виконував певну функцію, що сприяло досягненню загального добробуту.

Проте розвиток соціальної підтримки не був рівномірним. У багатьох культурах тривалий час зберігалися практики виключення непрацездатних членів громади включно з дітовбивством або вигнанням старих людей у періоди браку ресурсів. Однак зі зміною господарських структур, появою надлишкової продукції та ускладненням суспільних відносин соціальна допомога стала більш систематизованою. Від колективної підтримки в межах громади вона поступово трансформувалася в централізовані механізми, що регулювалися владою чи релігійними інституціями (Глазунов, 2015).

Релігійні вчення, що пропагували допомогу нужденним як моральний обов'язок, стали наступною сходинкою в розвитку соціальної підтримки. Так, наприклад, у Стародавньому Римі виникла система «аннони» – державного забезпечення продовольством, що являло собою річний урожай і запас хліба, потрібного для забезпечення міста й малозабезпечених громадян (Тлумачний словник іншомовних слів). У середньовічній Європі соціальна підтримка переважно здійснювалася через монастирі, які забезпечували їжею, житлом і базовим доглядом хворих, сиріт і знедолених. Проте така підтримка мала вибіркового характеру і значною мірою залежала від волі меценатів або релігійних структур. У Стародавньому Єгипті турбота про населення була функцією держави, спрямованою на збереження трудових ресурсів і запобігання голодним бунтам, що проявлялося в централізованому розподілі продовольства й міграційній політиці. У Вавилоні принципи соціальної допомоги були закріплені у «Кодексі Хаммурапі», що включав положення про заборону боргового рабства й обов'язок взаємодопомоги в складні часи. Однак при цьому «Кодекс Хаммурапі» встановлював доволі нерівну відповідальність перед судом залежно від суспільного та соціального положення звинуваченого.

Релігія набуває ще сильніших позицій у розвитку соціальної підтримки. У Вавилоні храми виконували функції соціального забезпечення, опікуючись військовополоненими, рабами й незаконнонародженими. У Стародавній Індії «Закони Ману» («Ману-Смриті») регулювали спадкові права та забезпечували соціальні гарантії, хоча водночас і закріплювали сувору систему станових обмежень. А давньокитайська соціальна політика була значною мірою сформована під впливом вчення Конфуція (Горілий, 2004), що базувалася на моральних традиціях та обов'язку держави втручатися в разі надзвичайних ситуацій.

Згодом християнство, іслам і буддизм закріпили принципи милосердя й благодійності як невіддільну частину суспільного життя. Християнська концепція милосердя підкреслює, що ближнім є кожен, хто потерпає, незалежно від соціального чи етнічного статусу.

У Середньовіччі перші університети, такі як Болонський чи Паризький, функціонували як замкнені академічні корпорації, що приймали здебільшого вихідців із заможних родин. Проте навіть у цей період виникали форми соціальної підтримки: монастирські ордени й заможні

меценати створювали бурси – спеціальні гуртожитки для малозабезпечених студентів, що надавали їм дах над головою та мінімальні засоби для існування. Підтримка була переважно приватною, мала вибіркового характеру і не ґрунтувалася на загальнодержавних механізмах, а тому залежала від волі благодійників. Водночас перші університетські громади практикували й систему взаємодопомоги, де старші студенти могли опікуватися молодшими, а професори інколи брали здібних, але бідних юнаків як своїх учнів і наставників.

Загалом церква взяла на себе роль регулятора соціальної стабільності. Вона намагалася пом'якшити соціальні суперечності, не розділяючи радикальної агресії світської влади щодо бідних. Однак церковна програма не прагнула ліквідувати соціальну нерівність, а лише закликала до милостині як обов'язкової християнської практики, що, своєю чергою, створювало певну суперечність: з одного боку, християнство проповідувало відмову від багатства; з іншого – стимулювало подавання милостині без соціальних реформ.

Згодом формування системи церковного милосердя було нормативно оформлено. У 1100 році Римська церква видала збірник канонічних законів, що регулював теоретичні та практичні аспекти благодійності. Таким чином, християнське милосердя пройшло шлях від індивідуальної етичної настанови до розгалуженої системи соціальної допомоги, яка, незважаючи на свої обмеження, заклала основи для майбутнього розвитку соціального захисту та благодійних організацій.

З розвитком суспільств соціальна підтримка набувала все більш організованих форм, зокрема у вигляді соціального законодавства й політики. Деякі держави почали запроваджувати регульовані механізми допомоги, що мали на меті збереження стабільності й ефективності праці. Але при цьому соціальна підтримка все ще залишалася вибірковою та часто залежала від політичних або економічних умов.

Пізніше, із виникненням і розвитком абсолютистських держав у XVI–XVIII століттях, уряди починають відігравати активнішу роль у соціальному забезпеченні населення. У Великій Британії приймається «Закон про бідних» («The Old Poor Law») (1601 рік), що став першою спробою державного регулювання соціальної допомоги.

В інших країнах Європи почали створюватися спеціальні заклади для бездомних, сиріт і людей із психічними захворюваннями. Ці заходи стали першим кроком до формування державних систем соціального захисту, хоча вони все ще базувалися на каральних методах і мали на меті скоріше контроль над бідним населенням, ніж його підтримку.

Епоха Просвітництва змінила ставлення до освіти, зробивши її не лише привілеєм, а й суспільним благом. Ідеї Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локка й І. Канта сприяли поширенню думки, що рівний доступ до знань є необхідною умовою розвитку особистості та держави. Саме в цей період з'являються перші державні стипендії, хоча вони ще не охоплювали широкі верстви населення. Держави почали усвідомлювати необхідність підготовки освічених кадрів для розбудови економіки й управління, що призвело до поступового розширення доступу до освіти. Зокрема, у Німеччині у XVIII століття виникає концепція «державного університету» (McClelland, 1980), що передбачала певну відповідальність держави за забезпечення студентів необхідними умовами для навчання.

XIX століття стало переломним моментом у розвитку соціальної підтримки. Робітничий клас, позбавлений традиційних форм громадської підтримки, потребував нових механізмів соціального захисту. Поява соціалістичних ідей сприяла розвитку профспілкового руху, що почав боротися за права робітників, включаючи доступ до медичної допомоги, пенсійного забезпечення й освіти. Саме в цей період закладаються основи сучасних систем соціального страхування, які вперше впроваджує Німеччина під керівництвом Отто фон Бісмарка.

Після індустріальної революції уряди почали розуміти, що економіка потребує не лише робітників, а й висококваліфікованих спеціалістів, що змусило їх створювати освітні програми,

орієнтовані на менш захищені верстви населення. У Сполучених Штатах 1862 року був ухвалений Закон Моррілла (Lee, 1963), який започаткував систему земельних грантів для університетів, що давало змогу багатьом студентам із сільської місцевості здобути освіту. У Європі почали діяти програми фінансової підтримки талановитих, але малозабезпечених студентів, що стало першим кроком до формування сучасної стипендіальної системи.

Уже після Першої світової війни соціальна підтримка студентів починає набувати нового значення. Економічна нестабільність, соціальні потрясіння й демографічні зміни спричинили необхідність розширення доступу до освіти для ветеранів, дітей загиблих солдатів і переселенців. Багато країн запровадили державні стипендії та студентські позики, що сприяло поступовій демократизації вищої освіти. У цей період з'являється розуміння того, що освіта може стати механізмом соціальної мобільності, а університети починають розглядатися як осередки не лише знань, а й соціальної інтеграції.

Повоєнний період ХХ століття став часом глобальних реформ у сфері соціальної підтримки студентів. У Європі почали активно впроваджувати соціальні програми, спрямовані на підтримку студентів із малозабезпечених родин. Водночас Радянський Союз реалізував концепцію безкоштовної освіти з обов'язковим державним розподілом випускників, що, хоч і мало ідеологічне підґрунтя, забезпечило багатьом представникам робітничого класу можливість здобути освіту (Мицик, Бажан, 2003).

Після Другої світової війни становлення комплексних систем соціального захисту набуло ще більшого розмаху. Країни Заходу почали впроваджувати політику соціальної держави (welfare state), що передбачала державне забезпечення основних соціальних прав громадян, включаючи освіту. Декларація прав людини ООН 1948 року закріпила право кожного на соціальне забезпечення й освіту, що стало ключовим моментом у формуванні міжнародних стандартів соціальної підтримки.

Разом з тим кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується поступовим відходом від повністю державної системи фінансування соціальної підтримки студентів і переходом до комбінованих моделей, що включають як державні, так і приватні ініціативи. З'являються міжнародні програми, такі як Erasmus+ у Європі, що дають студентам можливість отримати фінансову допомогу на навчання за кордоном. Водночас розширюється система освітніх кредитів, що дає змогу студентам покривати витрати на навчання завдяки позикам, які вони виплачують після працевлаштування.

Сучасні тенденції соціальної підтримки студентів орієнтовані не лише на матеріальне забезпечення, а й на створення комфортного психологічного середовища, що сприяє академічній успішності. Усе більше уваги приділяється питанням ментального здоров'я, академічного консультування, інклюзивного навчання та персоналізованих освітніх траєкторій. Університети багатьох країн активно співпрацюють із благодійними фондами, міжнародними організаціями й корпоративними структурами для фінансування соціальних програм.

Таким чином, соціальна підтримка студентів пройшла шлях від релігійної благодійності до державної політики та глобальних освітніх програм. Її розвиток свідчить про зміну уявлень суспільства про освіту: з елітарного привілею вона перетворилася на основний інструмент соціальної мобільності й економічного розвитку. Однак навіть сьогодні існують численні виклики, пов'язані з нерівним доступом до освіти, фінансовими бар'єрами та необхідністю адаптації освітніх програм до потреб студентів, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Отже, стає зрозумілим, що формування й розвиток соціальної підтримки студентів є результатом тривалих суспільних змін, що відображають зміну підходів до ролі освіти та державної політики. Для глибшого розуміння їх ефективності необхідно звернутися до наукових концепцій, що пояснюють механізми соціальної підтримки, її вплив на академічні досягнення та соціальну мобільність студентів.

Соціальна підтримка вразливих категорій студентів у закладі вищої освіти є актуальною проблемою, яка потребує глибокого наукового осмислення. У сучасному суспільстві рівень доступу до якісної освіти визначає не лише індивідуальні можливості людини, а й соціальну мобільність, професійну реалізацію та загальний рівень добробуту. Водночас низка об'єктивних і суб'єктивних факторів створює перешкоди для повноцінного включення окремих категорій молоді в освітній процес. До таких категорій належать студенти з обмеженими можливостями здоров'я, сироти, студенти з малозабезпечених сімей, внутрішньо переміщені особи, представники етнічних меншин та інші соціально вразливі групи. Для цих осіб вищий навчальний заклад має стати не лише місцем здобуття знань, а й простором для соціальної інтеграції, особистісного розвитку й емоційного комфорту.

Аналіз наукових підходів до соціальної підтримки дає змогу виокремити кілька ключових концепцій, що визначають її зміст і напрями реалізації. Зокрема, розглядаючи соціальну підтримку крізь призму інституційного підходу, можна відзначити її складну багаторівневу структуру. Вона охоплює державний, регіональний і локальний рівні, де взаємодіють різні соціальні інститути: державні органи, громадські організації, освітні та наукові установи, благодійні фонди. На державному рівні соціальна підтримка реалізується через законодавчі ініціативи, соціальні програми й політики, які гарантують мінімальні стандарти допомоги певним категоріям населення. Локальний рівень дає змогу адаптувати соціальні ініціативи відповідно до конкретних потреб громади, що сприяє більш ефективному використанню ресурсів і підвищенню адресності допомоги.

У науковому дискурсі соціальна підтримка розглядається як динамічне явище, що змінюється відповідно до соціально-економічних тенденцій, технологічного розвитку та глобалізаційних процесів. Якщо раніше вона базувалася переважно на механізмах державного регулювання й інституціональних практиках, то нині все більшої ваги набуває горизонтальна підтримка – мережі взаємодопомоги, волонтерський рух, корпоративна соціальна відповідальність. Завдяки цифровим технологіям соціальна підтримка набуває нових форм, включаючи онлайн-консультування, мобільні застосунки для соціальної адаптації, дистанційні платформи взаємодопомоги та штучний інтелект для персоналізованого підходу до потреб різних груп населення.

Серед основних проблем, які зумовлюють потребу в соціальній підтримці, можна виокремити економічні труднощі, відсутність соціального капіталу, психологічну дезадаптацію, дискримінацію та стигматизацію. Часто саме студенти уразливих категорій стикаються з труднощами в навчанні, мають вищий ризик академічної неуспішності й передчасного припинення навчання. Вони також меншою мірою залучені до студентського самоврядування, соціальних і культурних ініціатив, що призводить до їхньої маргіналізації в освітньому середовищі.

Ефективна соціальна підтримка має базуватися на принципах рівності, доступності, комплексності й індивідуального підходу, урахувати специфічні потреби студентів, створювати умови для їхньої активної участі в освітньому процесі та сприяти розвитку соціальних компетентностей. Особливо важливою є роль академічного наставництва, тьюторської підтримки й індивідуального консультування, що дає змогу своєчасно виявляти проблеми та надавати необхідну допомогу.

Основні соціально-педагогічні теорії, що пояснюють феномен вразливості студентів, відкривають глибокі перспективи для розуміння того, як різноманітні соціальні фактори впливають на доступ студентів до освіти, їхній академічний успіх і загальний розвиток.

Одна з найбільш важливих концепцій у цьому контексті – теорія соціальної стратифікації, запропонована П. Бурдьє (Bourdieu, 1986) та М. Вебером (Weber, 1946). В основі цієї теорії лежить ідея, що суспільства поділяються на різні шари або класи, які відрізняються між собою за різними ознаками, такими як економічні, соціальні, культурні й політичні чинники. Отже,

доступ до освіти не є рівним для всіх, а залежить від того, до якої соціальної групи належить індивід. Оскільки освіта є важливим інструментом для соціальної мобільності, теорія соціальної стратифікації дає змогу зрозуміти, чому деякі студенти можуть бути більш вразливими в освітньому середовищі. Учені підкреслюють, що доступ до освіти визначається не лише інтелектуальними здібностями, а й соціальною позицією індивіда.

Також можна виділити концепцію соціального капіталу, запропоновану Дж. Коулманом, що є однією з центральних теоретичних конструкцій для розуміння соціальних факторів, які впливають на академічний успіх студентів. Дж. Коулман визначав соціальний капітал як сукупність соціальних відносин, зв'язків, норм і мереж, які сприяють доступу до ресурсів і можливостей для індивідів або груп. На його думку, у контексті освіти, соціальний капітал можна розглядати як один із найважливіших складників, що визначають академічну успішність, оскільки студенти, які мають міцні соціальні зв'язки, здатні використовувати ресурси та підтримку, доступні в їхніх соціальних мережах, для досягнення кращих результатів у навчанні (Coleman, 1988).

У теорії Дж. Коулмана особливе значення має сім'я, саме її роль, що виступає як основний канал, через який передається соціальний капітал. За словами дослідника, сім'ї, де батьки активно залучені в освіту своїх дітей, формують позитивні соціальні мережі, які забезпечують студентам додаткові можливості для розвитку. Учений також відзначає, що соціальний капітал взаємодіє з іншими формами капіталу, зокрема економічним і культурним.

Паралельно з тим теорія екологічних систем У. Бронфенбреннера допомагає розглядати вплив навколишнього середовища на розвиток і поведінку індивіда. Науковець запропонував модель, у якій людина розглядається як частина взаємодії декількох систем, що оточують її, і кожна із цих систем має свій вплив на індивіда. У контексті студентської вразливості ця теорія дає змогу глибше зрозуміти, як соціальні, економічні та культурні фактори різних рівнів (від мікросередовища – сім'я, однолітки, до макросередовища – суспільство, культурні норми) можуть впливати на академічний успіх і соціальну адаптацію студентів (Bronfenbrenner, 1979).

Ця теорія базується на ідеї, що розвиток людини не можна зрозуміти без урахування її взаємодії з різними соціальними та фізичними середовищами – мікросистема, мезосистема, екосистема й макросистема. Мікросистема – це найближче середовище індивіда, яке охоплює сім'ю, школу, однолітків, учителів, а також інші безпосередні взаємодії. Мезосистема передбачає взаємодію між різними елементами мікросистеми. Якщо між цими системами є підтримка та співпраця, це значно покращує шанси студента на успіх у навчанні. Екосистема включає соціальні інститути, які, хоча і не взаємодіють безпосередньо з індивідом, мають великий вплив на його життя. Це можуть бути політичні рішення, економічні умови, зміни в законодавстві, ринок праці або інші фактори, які можуть впливати на студентів. Макросистема є найбільш широким рівнем екологічної системи та включає культурні й соціальні норми, які панують у суспільстві. Соціальні цінності та переконання, що домінують у культурі, також мають великий вплив на можливості студентів, особливо в контексті освітніх і культурних стандартів.

Про важливість мікросистеми казав і В. Тінто, виокремлюючи академічну стійкість як здатність студента адаптуватися до навчального середовища й підтримувати своє навчання через різноманітні виклики, які виникають під час навчання. Його концепція акцентує увагу на інтеграції студента в академічне середовище, а також на здатності реагувати на академічні, соціальні та емоційні труднощі, що виникають у процесі навчання (Tinto, 1993).

Основною ідеєю теорії В. Тінто є те, що академічна стійкість студента не залежить лише від його інтелектуальних здібностей, а значною мірою формується через взаємодію з навчальним середовищем, університетським контекстом і соціальною інтеграцією. У цьому контексті академічна стійкість має два основні аспекти: академічну й соціальну адаптацію. Автор зазначив, що соціальна й академічна адаптація повинні розглядатися як взаємопов'язані процеси. Сту-

денти, які мають підтримку та відчуття належності до університетської спільноти, демонструють більшу академічну стійкість, що, своєю чергою, підвищує ймовірність успішного завершення навчання.

П. Фрейре розглядав освіту як поле, де взаємодіють влада, ідеологія, культурні норми та соціальні структури, а також уважав, що традиційна освіта часто слугує інструментом для збереження соціальних нерівностей. Дослідник стверджував, що в традиційних освітніх системах навчання часто має «банківську» модель, де вчитель виступає як джерело знань, а учні сприймають ці знання пасивно. За цією моделлю, учні не є активними учасниками процесу навчання, а лише отримують готові істини, що передаються вчителем. Він уважав, що така модель освіти є відображенням соціальної та політичної нерівності, оскільки вона не дає студентам змоги розвивати критичне мислення й здатність до самостійної рефлексії щодо соціальних процесів, що впливають на їхнє життя. Освітня система, на думку П. Фрейре, може бути засобом підтримки чинних соціальних структур, що призводить до маргіналізації окремих груп, таких як бідні, етнічні меншини чи студенти з низьким соціально-економічним статусом (Freire, 1970).

Усі ці теорії разом утворюють комплексну картину, яка дає змогу краще зрозуміти, чому деякі студенти є більш вразливими в освітньому контексті. Теорія соціальної стратифікації підкреслює важливість соціальних ресурсів, соціальний капітал указує на роль соціальних зв'язків, теорія екологічних систем додає важливості макро- й мікрофакторам, а критична педагогіка звертає увагу на необхідність реформування освітніх систем для забезпечення рівних можливостей для всіх студентів.

З огляду на ці теорії, можемо зробити висновок, що вразливість студентів є багатфакторним явищем, яке вимагає комплексного підходу для вирішення. Важливо звертати увагу не лише на індивідуальні характеристики студентів, а й на соціально-економічні умови, у яких вони перебувають, а також на освітнє середовище, яке може як підтримувати, так і посилювати їхні труднощі. Зміни в політиках освіти, спрямовані на зменшення соціальних бар'єрів і забезпечення рівних можливостей для студентів з різних соціальних груп, є необхідними для зменшення їхньої вразливості.

У зв'язку з цим наукові дослідження, які сприяють глибшому розумінню вразливості студентів, мають і надалі зосереджуватися на вивченні різних аспектів соціальних, економічних і культурних бар'єрів, що стоять на шляху до рівного доступу до освіти. Перспективою подальшого дослідження є розроблення нових методів, що дають змогу зменшити вплив цих бар'єрів і підтримати студентів у їхньому навчальному шляху.

Такі дослідження не лише дають можливість покращити систему освіти, а й сприяють створенню більш справедливого й рівноправного суспільства, де кожен студент має рівні можливості для самореалізації та досягнення успіху.

Список використаної літератури

1. Смирнов С. В. Первісна община, первісна родова община. *Енциклопедія історії України* / Інститут історії України НАН України. 2025. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Pervisna_obschyna
2. Історія соціальної роботи : навчальний посібник / уклад. О. О. Кравченко, О. О. Матрос. Умань : РВЦ «Візаві», 2017. 117 с. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7587/1/>
3. Глазунов С. В. Нариси з історії соціальної роботи : навчальне видання. Дніпро : РВВ ДНУ, 2015. 116 с.
4. Тлумачний словник іншомовних слів. Поняття терміна «Аннона». URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/m/s2.pl?Article=1483&action=show>

5. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи : навчальний посібник. Тернопіль : Астон, 2004. 174 с.
6. Мицик Ю. А., Бажан О. Г. Історія України : посібник для вступу до вищ. навч. закл. Київ : КМ Академія, 2003. Ч. 3: З 1914 р. до наших днів.
7. McClelland C. E. *State, Society, and University in Germany, 1700–1914*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980.
8. Bourdieu P. The Forms of Capital. In: J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, 1986.
9. Weber M. Class, Status, Party. In: H. H. Gerth & C. Wright Mills (Eds.), *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press, 1946.
10. Lee G. G. The Morrill act and education. *British Journal of Educational Studies*. 1963. Vol. 12, № 1. P. 19–40. DOI: <https://doi.org/10.1080/00071005.1963.9973102>
11. Coleman J. S. Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*. 1988. Vol. 94. P. S95–S120. DOI: <https://doi.org/10.1086/228943>
12. Bronfenbrenner U. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press, 1979. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674028845>
13. Tinto V. *Leaving College: Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition*. Chicago: University of Chicago Press, 1993. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226922461.001.0001>
14. Freire P. *Pedagogy of the Oppressed*. London: Bloomsbury Publishing, 1970.

References

1. Smyrnov, S. V. (2025). Pervisna obshchyna, pervisna rodova obshchyna [Primitive community, primitive tribal community]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Pervisna_obschyna [in Ukrainian].
2. Istoriiia sotsialnoi roboty. [History of social work]. (2017). Uklad. O. O. Kravchenko, O. O. Matros. Uman: RVTs «Vizavi». Retrieved from <https://dSPACE.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7587/1/> [in Ukrainian].
3. Hlazunov, S. V. (2015). *Narysy z istorii sotsialnoi roboty* [Essays on the history of social work]. Dnipro : RVV DNU [in Ukrainian].
4. Tlumachnyi slovnyk inshomovnykh sliv. Poniattia terminu «Annona» [Explanatory dictionary of foreign words. The concept of the term «Annona»]. Retrieved from <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/m/s2.pl?Article=1483&action=show> [in Ukrainian].
5. Horilyi, A. H. (2004). *Istoriiia sotsialnoi roboty* [History of social work]. Ternopil: Aston [in Ukrainian].
6. Mytsyk, Yu. A., & Bazhan, O. H. (2003). *Istoriiia Ukrainy* [History of Ukraine]. K.: KМ Akademiia. Ch. 3: Z 1914 r. do nashykh dnyv [in Ukrainian].
7. McClelland, C. E. (1980). *State, Society, and University in Germany, 1700–1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
8. Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In: J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press.
9. Weber, M. (1946). Class, Status, Party. In: H. H. Gerth & C. Wright Mills (Eds.), *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press.
10. Lee, G. G. (1963). The Morrill act and education. *British Journal of Educational Studies*, 12(1), 19–40. DOI: <https://doi.org/10.1080/00071005.1963.9973102>
11. Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95–S120. DOI: <https://doi.org/10.1086/228943>
12. Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674028845>

13. Tinto, V. (1993). *Leaving College: Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition*. Chicago: University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226922461.001.0001>
14. Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. London: Bloomsbury Publishing.

Мороз В. П. Соціальна підтримка вразливих категорій студентів у закладі вищої освіти як предмет наукового дослідження

У статті охарактеризовано феномен соціальної підтримки як наріжної категорії соціології та педагогіки, що охоплює комплекс заходів, спрямованих на забезпечення гідного рівня життя, соціальної адаптації й розвитку особистості в умовах суспільних викликів. Соціальна підтримка вразливих категорій населення відіграє стабілізаційну функцію, компенсуючи негативні наслідки економічних, соціальних, політичних та індивідуальних кризових ситуацій. Окреслено, що основний принцип соціальної підтримки полягає в наданні допомоги тим, хто опинився в несприятливих життєвих обставинах і не може самостійно подолати труднощі, тісно переплітаючись із забезпеченням соціальної справедливості й реалізацією прав людини. Описано відомості, згідно з якими історично архаїчні уявлення про соціальну підтримку ґрунтувалися на моральних нормах і релігійних віруваннях, що регулювали зобов'язання членів громади. Взаємодопомога закріплювалася традиціями та сакральними уявленнями про обов'язок турботи про ближнього. Виникнення таких форм підтримки пояснюється як біологічними інстинктами виживання, так і соціально-економічними процесами формування суспільних структур. Релігія, зокрема християнство, іслам і буддизм, значно посилила позиції соціальної підтримки, закріпивши принципи милосердя та благодійності. Церква взяла на себе роль регулятора соціальної стабільності, намагаючись пом'якшити суперечності, хоча й не прагнула ліквідувати соціальну нерівність, натомість стимулюючи подавання милостині.

Автор підкреслює, що сучасне розуміння вразливості, зокрема, серед студентів є багатофакторним і вимагає комплексного підходу. Теорія соціальної стратифікації наголошує на важливості соціальних ресурсів, концепція соціального капіталу вказує на роль соціальних зв'язків, а теорія екологічних систем підкреслює вплив макро- та мікрофакторів. Критична педагогіка акцентує увагу на необхідності реформування освітніх систем для забезпечення рівних можливостей.

Визначено, що вразливість студентів зумовлена не лише індивідуальними характеристиками, а й соціально-економічними умовами й освітнім середовищем. Тому зміни в освітніх політиках, спрямовані на зменшення соціальних бар'єрів і забезпечення рівних можливостей, є необхідними для зменшення цієї вразливості. Подальші наукові дослідження мають зосереджуватися на вивченні соціальних, економічних і культурних бар'єрів, що перешкоджають рівному доступу до освіти, і розробленні нових методів для їх подолання й підтримки студентів на їхньому навчальному шляху.

Ключові слова: соціальна підтримка, вразливі категорії населення, освіта, здобувачі освіти, права людини, соціально-економічні бар'єри, реформування.

Moroz V. Social support for vulnerable categories of students in a higher education institution as a subject of scientific research

The article describes the phenomenon of social support as a key category of sociology and pedagogy, encompassing a set of measures aimed at ensuring a decent standard of living, social adaptation and personal development in the face of social challenges. Social support for vulnerable categories of the population plays a stabilizing function, compensating for the negative consequences of economic, social, political and individual crisis situations. It is outlined that the main principle of social support is to provide assistance to those who find themselves in adverse life circumstances and cannot overcome difficulties on their own, closely intertwined with ensuring social justice and

the implementation of human rights. It describes information that historically archaic ideas about social support were based on moral norms and religious beliefs that regulated the obligations of community members. Mutual aid was entrenched in traditions and sacred ideas about the duty of caring for one's neighbor. The emergence of such forms of support is explained both by biological survival instincts and socio-economic processes of the formation of social structures. Religion, in particular Christianity, Islam and Buddhism, significantly strengthened the position of social support, consolidating the principles of mercy and charity. The church took on the role of a regulator of social stability, trying to mitigate contradictions, although it did not seek to eliminate social inequality, instead stimulating the giving of alms.

The author emphasizes that the modern understanding of vulnerability, in particular among students, is multifactorial and requires an integrated approach. The theory of social stratification emphasizes the importance of social resources, the concept of social capital indicates the role of social ties, and the theory of ecological systems emphasizes the influence of macro- and microfactors. Critical pedagogy focuses on the need to reform educational systems to ensure equal opportunities.

It has been determined that the vulnerability of students is determined not only by individual characteristics, but also by socio-economic conditions and educational environments. Therefore, changes in educational policies aimed at reducing social barriers and ensuring equal opportunities are necessary to reduce this vulnerability. Further scientific research should focus on studying the social, economic and cultural barriers that prevent equal access to education, and developing new methods to overcome them and support students in their educational journey.

Key words: social support, vulnerable groups, education, education seekers, human rights, socio-economic barriers, reform.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 16.05.2025 р.
Прийнято до друку 20.06.2025 р.